

УДК 634.5:338.439.02
© 2012

Г.М. Сатіна,
кандидат
економічних наук
Інститут садівництва
НААН

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОРІХОПЛІДНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

*Розкрито перспективи галузі, мету й завдання
державної програми, основні положення та
напрями формування товарного вирощування
горіхів.*

Горіхоплідні культури цінують за поживні та лікувальні властивості плодів, можливість різнобічного застосування в кондитерській, олієжировій, борошномельній, фармацевтичній, хімічній, кормовій, лакофарбовій та інших галузях. Значний попит у світі та низькі доходи домогосподарств, що є основними товаровиробниками в Україні (понад 99% обсягів), зумовлюють максимальний експорт горіхів. Упродовж 2006–2010 рр. продовольчий фонд країни зменшився з 610,9 до 165,2 тис. ц, а споживання за рахунок власного виробництва у 2010 р. становило лише 0,02 кг плодів на 1 особу, решта (0,34 кг) — за рахунок імпорту.

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, успішний досвід господарств населення, велика місткість внутрішнього ринку і динамізм зовнішнього попиту свідчать про доцільність державної програми розвитку горіхоплідного виробництва. Це спонукає до наукових досліджень щодо перспектив насичення внутрішнього ринку та розширення експортної торгівлі, організації великотоварного вирощування й переробки горіхів, інвестиційного забезпечення галузі.

Дослідженням стану внутрішнього ринку і зовнішньої торгівлі, потенціалу промислового горіхівництва, обґрунтуванням зонального розміщення садів, ефективних технологій та організаційно-економічних заходів у різний час займалися А.А. Ядров, А.І. Опалко, А.І. Шумейко, О.М. Шестопаць, Г.М. Сатіна, Г.В. Панасенко, І.А. Сало, О.А. Полюхович тощо. Наукові пошуки були досить широкими, однак бракувало комплексного підходу до загальногалузевих проблем. Переважно досліджували горіх грецький. Через це виникла необхідність в опрацюванні наукових основ державної програми, що стосуються різних аспектів формування й функціонування галузі: стан, тенденції, проблеми та перспективи вирощування горіхів, технологічні

основи та організаційно-економічні заходи, потреби й джерела інвестицій, фінансовий механізм і наукове забезпечення, очікувані результати та ефективність заходів.

Сучасний стан, тенденції та проблеми виробництва горіхоплідних культур в Україні зумовлюють соціально-економічну спрямованість програми, мета якої — формування умов для насичення внутрішнього ринку та розширення експорту горіхів грецьких, мигдалю й фундука [2].

Мета досліджень — визначення пріоритетних напрямів і положень розвитку галузі та організаційно-економічних заходів для їх реалізації.

Результати досліджень. Україна має значний потенціал поліпшення продовольчого забезпечення горіхами за рахунок нарощування власного виробництва. Більшість країн-виробників у світі розв'язують цю проблему поєднанням традиційних способів одержання плодів (у присадибних та лісових насадженнях) з розвитком промислового сектору. Для України такий напрям цілком природний і доцільний. З одного боку, господарства населення та лісгоспи є усталеним базисом для забезпечення внутрішньогосподарських потреб населення (14,3 млн осіб) та постачання на ринок екологічно чистої продукції (31,4 млн осіб). З другого, вони малоспроможні для істотного збільшення виробництва, формування великих партій стандартного товару, перевлаштування внутрішнього ринку з сировинного на виробництво високоякісної продукції диверсифікованого вжитку.

Отже, перспективи горіхоплідної галузі в Україні пов'язані насамперед зі створенням спеціалізованого напрямку агровиробництва в умовах дефіциту горіхів у світі і підвищенням внутрішнього рівня споживання. З огляду на це слід визначити основні положення розвитку галузі.

1. Продовольчий баланс горіхів в Україні: тенденції та перспективи, тис. ц

Стаття балансу	Роки					
	2006	2008	2010	2011–2015	2016–2020	2021–2025
Загальна пропозиція (надходження)	1475,7	1578,2	1474,3	1413,0	1473,7	1619,8
у тому числі:						
початкові запаси	579,5	496,8	444,6	412,5	455,5	520,8
власне виробництво:	688,0	792,1	875,3	819,2	814,3	878,5
у домогосподарствах	685,7	790,9	874,7	816,8	801,3	807,6
у сільськогосподарських підприємствах	2,3	1,2	0,6	2,4	13,1	70,9
імпортні поставки	208,1	289,2	154,5	181,2	203,8	220,4
Загальний попит (використання)	1048,3	1083,0	1021,2	1006,2	1004,8	1084,2
у тому числі:						
продовольство	632,7	443,2	165,2	200,5	212,9	306,6
корми	18,7	25,0	15,6	14,1	14,7	16,2
насіння	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9
нехарчова переробка	13,5	13,7	13,8	14,1	14,7	16,2
втрати (у т.ч. брак)	6,6	7,1	6,6	6,4	6,6	7,3
експорт	375,9	593,0	819,1	770,2	754,9	737,0
Кінцеві запаси	427,4	495,2	453,2	406,8	468,9	535,6
Річний продовольчий фонд:						
загальний, тис. ц	632,7	443,2	165,2	200,5	212,9	306,6
на 1 особу, кг	1,36	0,96	0,36	0,44	0,48	0,71

Внутрішнє споживання. Орієнтиром вітчизняного виробництва горіхів у найближчі 15 років є наближення продовольчого фонду до оптимальних стандартів харчування — 3,6 кг невилуцених плодів на 1 особу в рік, що зумовлює річний фонд споживання у 154,9 тис. т, з них власне виробництво — 59,2, імпортні поставки — 95,7 тис. т (табл. 1).

Експортна торгівля. За підрахунками ООН, загальні потреби горіхів у світі становлять 200 млн т, обсяги вирощування — 12 млн т (у середньому за 2008–2009 рр.). Обсяг незадоволеного попиту в країнах Європи та Середньої Азії — 100 тис. т плодів щороку (Інститут INRA, Франція).

У зв'язку зі значним дефіцитом пропозиції горіхів у світі внутрішня торгівля України спрямовуватиметься на максимальний експорт плодів та ядер, обсяги якого можуть становити щонайменше 90% урожаю. З урахуванням демографічних процесів у країні та споживчої цінності горіхоплідних культур доцільно стимулювати перерозподіл вирощеної продукції на користь внутрішнього споживання, обмежуючи частку експорту до рівня 80–85% валових зборів.

Площі товарних насаджень. Досягнення перспективних обсягів вирощування горіхів передбачає створення додаткових насаджень (табл. 2). Площі продуктивних садів до 2025 р. з урахуванням їхньої ротації слід розширити до 23,7 тис. га, зокрема в домогосподарствах — до 14,5, промислового сектору — до 9,2 тис. га із середнім рівнем урожайності насаджень 12,2 ц/га.

Вирощування садивного матеріалу. Для створення інтенсивних товарних насаджень загальною площею 21,5 тис. га потреба в сортових саджанцях становить 4 млн шт., з них грецького горіха — 1,6, фундука — 1,5 та мигдалю — 0,9 млн шт. Попит господарств населення на вегетативно розмножений садивний матеріал може досягти 0,9 млн рослин (табл. 3).

Технології виробництва. Перспективними є сортові типи насаджень високої та середньої інтенсивності, а також еколого- і ресурсоощадні технології вирощування плодів. Для агроформувань, що не спеціалізуються на вирощуванні горіхів, та дрібних товаровиробників і особистих господарств населення прийнятним є створення садів із сіянців місцевих форм.

2. Фактичні та перспективні показники виробництва і споживання горіхів в Україні

Показник	Роки						
	2007	2008	2009	2010	2011–2015	2016–2020	2021–2025
Загальна площа садів, тис. га	15,6	15,8	15,5	16,0	18,3	26,4	37,8
Площа плодоносних садів, тис. га	14,2	14,3	14,1	14,2	14,1	15,1	20,2
Урожайність насаджень, ц/га	57,9	55,6	61,0	61,6	58,0	53,9	43,4
Валовий збір, тис. ц	823,6	792,1	857,7	875,3	819,2	814,3	878,5
Фонд споживання, тис. ц	610,9	443,2	209,7	165,2	200,5	212,9	306,6
Рівень самозабезпечення, %*	115,4	162,0	364,7	428,9	349,5	320,5	248,8
Виробництво на 1 особу в рік, кг	1,78	1,72	1,87	1,91	1,81	1,84	2,02
Споживання на 1 особу в рік, кг	1,32	0,96	0,46	0,36	0,44	0,48	0,71
Рівень споживання у % до раціональної норми	87,8	64,0	30,4	24,1	29,6	32,0	47,1
Рівень споживання у % до оптимальної норми	36,6	26,7	12,7	10,0	12,3	13,3	19,6

* Розраховано стосовно попиту внутрішнього ринку (власні потреби).

Напрями та обсяги переробки. Перспективи плодoperеробної галузі полягають у поглибленні технологічної доробки горіхів та урізноманітненні асортименту готової продукції. Для первинної обробки надходитиме до 100% зібраних плодів (830–930 тис. ц) для доведення їх до кондиційного стану згідно з вимогами стан-

дартів. Для вторинної доцільно використовувати 35–40% початкових обсягів виробництва (290–370 тис. ц) з метою одержання різних напівфабрикатів. Для глибокої переробки доречно спрямовувати 10–15% первинного обсягу продукції (85–140 тис. ц) для виробництва кондитерських наповнювачів, паст, халви, олії, екс-

3. Потреби в сортовому садивному матеріалі горіхоплідних культур

Культура	Схема садіння, м	Потреба на 1 га, шт.	Структура насаджень, %	Загальна потреба в саджанцях, тис. шт.	Потреба в розсадниках, шт.*
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>					
Горіх грецький	10×8 м	125	95	1484,4	54
	8×8 м	156	5	97,5	4
Фундук	6×6 м	278	90	1251,0	78
	5×4 м	500	10	250,0	16
Мигдаль	7×7 м	204	90	734,4	19
	5×4 м	500	10	200,0	5
Разом	х	х	х	4017,3	176
<i>Особисті господарства населення</i>					
Горіх грецький	7×7	204	10	81,6	3
Фундук	4,5×4,5	493	10	591,6	37
Мигдаль	5,5×5,5	330	10	237,6	6
Разом	х	х	х	910,8	46

* Площі розсадників визначали з розрахунку виходу саджанців з 1 га в богарних умовах та зі зрощенням: горіх грецький — 25–30 тис. га, фундук — 13–18, мигдаль — 30–40 тис./га.

трактів, витяжок, настоянок та напоїв, лікарських і парфумерних складових тощо.

Якість продукції регулюватиметься нормативними документами (стандарти, технологічні інструкції, технічні умови), що охоплюють усі ланки виробництва: вирощування саджанців, плодів, виготовлення напівфабрикатів та продуктів глибокої переробки. Нині діяльність у сфері виробництва й торгівлі горіхами регламентується лише міждержавними (ГОСТ 16830–71, ГОСТ 16831–71, ГОСТ 16832–71, ГОСТ 16833–71, ГОСТ 16834–81, ГОСТ 16835–81) та міжнародними (ЄЕК ООН) стандартами (DDP–01, DPP–02, DDP–03, DDP–04, DDP–05, DDP–06, DDP–18, DDP–21). Це потребує впровадження вітчизняних нормативів, з яких чинним наразі є лише ДСТУ 4780–2007 «Садивний матеріал горіхоплідних культур» [1]. Державні стандарти регламентують норми, що посилюють контроль за екологічною чистотою про-

дукції і унеможливають використання загрозливих для здоров'я споживачів технологій, окремих їхніх елементів та складових.

Продукція побічного виробництва. Ефективність галузі підвищиться за умов організації замкненого циклу безвідходного виробництва продукції горіхоплідних. Перспективними напрямками є виготовлення з деревини меблів, декоративних виробів, прикладів для рушниць, з жому — кормів, з оплоднів, листя і жому — напоїв, лікарських препаратів, косметичних засобів, фарбників, зі шкаралупи — лінолеуму, точильних матеріалів, палива тощо.

Еколого-ландшафтне використання. Для відновлення ґрунтів, що зазнали ерозійних процесів, слід скористатися ґрунтозакріплювальною здатністю горіхоплідних культур — закласти на схилах 5–7 тис. га промислових садів з облаштуванням терас і дотриманням агротехніки вирощування.

Висновки

Основними способами втілення зазначених вище напрямів і положень розвитку галузі є збільшення валових зборів за рахунок розширення товарних насаджень, забезпечення різномукладності виробництва, розвиток вітчизняного розсадництва, поширення сортових

типів садів, упровадження ресурсощадних і екологічнобезпечних технологій та їхній науковий супровід, формування кооперативних мереж, створення внутрішньогалузевого інвестиційного фонду, стимулювання страхування агроризиків тощо.

Бібліографія

1. ДСТУ 4780–2007 «Садивний матеріал горіхоплідних культур. Технічні умови» [Електр. ресурс]. — Режим доступу даних: <http://lindex.net.ua/ua/shop/bibl/500/doc/3511>. — 2012. — 31 січ.

2. Наукові основи та складові галузевої програми розвитку горіхівництва в Україні [Сатіна Г.М., Олещенко Ф.Г., Кошлакова Н.М. та ін.]. — К.: Логос, 2011. — 100 с.